

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого

Харківський Центр по вивченню організованої злочинності
спільно з Американським Університетом у Вашингтоні

Інститут вивчення проблем злочинності
Академії правових наук України

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
науково-практичної конференції
18–19 квітня 2002 року
м. Харків

Київ–Харків
"Юрінком Інтер"
2002

В. В. Вапнярчук,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого

НОВЕ У ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ СТАТУСІ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В результаті внесення змін і доповнень до КПК України, прийнятих Верховною Радою України 21 червня і 12 липня 2001 р., які увійшли до пакету законів про судоустрій і дістали назву «малої судової реформи», а також прийняття нового Закону України «Про судоустрій» процесуальне становище окремих суб'єктів кримінального процесу зазнало істотних змін. Зупинимося на аналізі найбільш важливих нововведень.

Насамперед слід відзначити, що чинний кримінально-процесуальний закон вже не передбачає участі у судочинстві в кримінальних справах таких суб'єктів, як *громадський обвинувач і громадський захисник* (ст. 265 КПК виключена).

Суд. 1. У зв'язку з введенням нових проваджень (апеляційного, виключного) по-новому вирішено питання про *склад суду*, який розглядає кримінальні справи (див. ст. 17 КПК).

2. *Компетенція суду щодо порушення кримінальної справи* згідно з чинним законодавством (ст. 4 КПК), обмежується лише справами приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 98 КПК). У всіх інших випадках, зокрема, якщо при розгляді справи по суті будуть встановлені дані, які свідчать, що підсудний вчинив ще й інший злочин, по якому йому обвинувачення не було пред'явлено, або що злочин вчинила будь-яка з осіб, не притягнутих до кримінальної відповідальності, суд (суддя) виносить ухвалу (постанову) не про порушення кримінальної справи (як було раніше), а про повідомлення про це прокурора чи направлення всього провадження у справі для проведення досудового слідства чи дізнання (ст. 276, 278 КПК).

3. Розширено застосування *судового контролю за законністю і обґрунтованістю рішень та дій під час провадження розслідування в кримінальній справі*. Цей контроль має дві форми: а) дача дозволу на провадження окремих процесуальних дій (ч. 3 ст. 61¹, ч. 2 ст. 165², ч. 1 ст. 165³, ч. 5 ст. 177, ч. 4 ст. 178, ч. 4 ст. 187, ч. 1 ст. 187¹, ч. 4 ст. 190 КПК), а також окремих оперативно-розшукових заходів (ст. 8 Закону

України «Про оперативно-розшукову діяльність»), які найбільш істотним чином торкаються конституційних прав громадян; б) перевірка законності і обґрунтованості вже вчинених або тих, що вчиняються, процесуальних рішень та дій суб'єктів досудового розслідування. У відповідності зі ст. 110, 234, 236 КПК будь-які рішення і дії дізнавача, слідчого та прокурора можуть бути оскаржені до суду першої інстанції і мають бути розглянуті при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті. Однак з цього загального правила закон передбачає виняток. Це можливість здійснення такого контролю щодо окремих рішень і дій, які приймаються і проводяться при провадженні досудового розслідування, вже на стадіях порушення кримінальної справи і досудового розслідування (ст. 52⁵, ч. 7 ст. 106, ч. 7 ст. 165², ст. 236¹, ст. 236⁵ КПК).

4. Щодо вимоги закону про безпосередність дослідження судом усіх доказів у справі передбачено певні винятки. Це, по-перше, можливість провадження так званого *скороченого судового розгляду* (ст. 301¹ КПК). Тобто, суд вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорується (ч. 3 ст. 299), і після допиту підсудного перейти до судових дебатів. По-друге, це можливість судді (суду) давати органу, який проводив розслідування, *судові доручення щодо виконання певних слідчих дій* (ст. 315¹ КПК), а також *доручення підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, щодо проведення оперативно-розшукових заходів* чи використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у справі (ч. 3 ст. 66 КПК). Ці доручення можуть даватися з метою перевірки і уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства. Результати виконання таких доручень можуть бути використані в доказуванні у кримінальній справі, і на них можна посилатись при прийнятті судового рішення.

5. В результаті виключення із ст. 22 КПК слова «суд», на останній тепер *не покладається обов'язок встановити об'єктивну істину* в кримінальній справі. Це підтверджується і положенням, закріпленим у ст. 282 КПК. У разі відмови прокурора підтримувати державне обвинувачення і небажання потерпілого скористатися правом вимагати продовження розгляду справи й самотійно або через свого представника підтримувати обвинувачення суд своєю ухвалою (постановою) *закриває справу, а не продовжує її розгляд і не вирішує її по суті*.

6. Введено *нові обставини, що виключають участь у розгляді справи судді* (ст. 54, 55 КПК). Так, згідно з п. 2¹, 2² ст. 54 та ст. 55 КПК повтор-

на участь судді у розгляді справи є недопустимою, якщо він під час досудового розслідування розглядав окремі питання чи брав участь у її розгляді в суді іншої інстанції. Пояснюється це тим, що у такого судді вже склалася певна думка щодо справи, тому при її повторному розгляді його точка зору може бути упередженою.

Підозрюваний. 1. Підозрюваний може бути учасником процесу лише на стадії досудового розслідування, причому на протязі короткого, чітко встановленого законом періоду – до 10 діб (ч. 4 ст. 148, ч. 8 ст. 165² КПК), а за клопотанням самого підозрюваного (якщо це необхідно для того, щоб додатково вивчити дані про особу затриманого чи з'ясувати інші обставини, які мають значення для прийняття рішення про обрання затриманому запобіжного заходу) – до 15 діб (ч. 8 ст. 165² КПК). Тобто *максимальний строк, протягом якого особа може бути підозрюваним, згідно з чинним законодавством, становить п'ятнадцять діб.*

2. Особа, затримана за підозрінням у вчиненні злочину, може *оскаржити факт свого затримання до суду.* Скарга розглядається в порядку, передбаченому ч. 5 ст. 165² КПК. Розгляд скарги відбувається за участі представників як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту згідно з правилами про змагальність.

Захисник. 1. Як захисники допускаються: а) особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні; б) *інші фахівці у галузі права*, що за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (під іншими фахівцями в галузі права, на нашу думку, слід розуміти осіб, які мають вищу юридичну освіту, оскільки відповідно до ст. 43 Закону України «Про освіту» підготовку фахівців за таким освітньо-кваліфікаційним рівнем як спеціаліст забезпечують вищі заклади освіти III і IV рівнів акредитації); в) близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники у випадках і в порядку, передбачених законом.

2. Захисник допускається до участі у справі *в будь-якій стадії процесу і з моменту, коли з'являється учасник кримінального процесу, котрий має право користуватися допомогою захисника.* Близькі родичі обвинуваченого, його опікуни або піклувальники допускаються до участі у справі як захисники *з моменту пред'явлення обвинуваченому для ознайомлення матеріалів досудового слідства* (ст. 44 КПК).

3. Після допуску до участі у справі захисник-адвокат вправі відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках: 1) коли є обставини, які виключають його участь у справі (ст. 61 КПК); 2) коли він свою

відмову мотивує недостатніми знаннями чи некомпетентністю (ст. 48 КПК).

4. Охороняючи процесуальну самостійність захисника, закон все ж допускає, за наявності відповідних обставин, передбачених у ст. 61 КПК, можливість усунення захисника від участі у справі. На стадії судового розгляду, а також з окремих підстав (п. 2 ч. 1 і ч. 4 ст. 61 КПК) на стадії досудового розслідування за поданням особи, яка провадить дізнання, чи слідчого, це питання вирішується лише судом (ст. 61¹ КПК).

Потерпілий. 1. Розширені процесуальні права потерпілого і гарантії захисту його законних інтересів, зокрема, згідно з чинним законодавством потерпілий може брати участь у судових дебатах у всіх, без винятку, кримінальних справах, а також особисто підтримувати обвинувачення не лише у справах, передбачених в ч. 1 ст. 27 КПК, а й у разі відмови прокурора від обвинувачення (ст. 267 КПК). Закриття кримінальної справи в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення можливе лише за відсутності заперечень потерпілого (ст. 282 КПК).

2. Крім того, відповідно до ст. 46 КК України і ст. 8 КПК волею потерпілого, яка виражена в його заяві, обумовлена можливість закриття кримінальної справи публічного обвинувачення щодо особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, якщо вона примирилася з потерпілим.

О. В. Баулін,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника кафедри кримінального процесу

Н. С. Карпов,

кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ України)

ДІЗНАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Дізнання як одна з форм досудового розслідування злочинів стало відомим вітчизняному кримінальному процесу з 8 червня 1860 р., коли урядуючим Сенатом було затверджено «Наказ поліції про провадження дізнання». Відповідно до вказаного законодавчого акта, норми якого з часом були включені до Статуту кримінального судочинства 1864 року, дізнанням замінено розшук (сыск), властивий інквізиційному типу кримінального судочинства.